

DE OS, DE EZEL EN HET KIND

De levende kerststal van de heilige Franciscus

Bij Kerstmis hoort een kerststal. Deze oorspronkelijk rooms-katholieke traditie is in onze – eerder van calvinisme doordeesemde – cultuur eigenlijk pas in de twintigste eeuw ingeburgerd geraakt; katholieke gezinnen begonnen in de achttiende eeuw kleine kerststallen in huis te plaatsen. Maar de geschiedenis van de kerststal gaat veel verder terug.

Nicole van der Steen
is redacteur van Kleio.

De oorsprong van de kerststal ligt namelijk in het begin van de dertiende eeuw. Al in de vroege middeleeuwen was het gebruikelijk tijdens Kerstmis mysteriespelen op te voeren. Toen daar echter steeds meer wereldse elementen in verschenen, werden deze spelen in 1207 door de paus verboden.

'HERSTEL MIJN HUIS'

Het verbod op de spelen viel samen met de periode dat Franciscus van Assisi, de latere beschermheilige van Italië, actief werd in de streek Umbrië. Franciscus, geboren in 1182 als zoon van een rijke koopman, groeide op als alle andere jongemannen uit goeie families: in luxe en vrijheid, opgeleid tot militair en voorbestemd om zijn vader in de zaak op te volgen. Na een gewelddadig conflict met de stad Perugia werden hij en een aantal andere jongemannen uit Assisi een jaar gevangengezet in de kelders van het Perugianse stadhuis. In die periode verdiepte Franciscus zich in een bijbel die hij van een vriend had gekregen. Terug in Assisi trok hij zich steeds meer het lot van de melaatsen aan,

paria's die zorgvuldig buiten de stad werden gehouden. Tijdens een nacht in een verlaten en vervallen kerkje van San Damiano, ervoer hij iets bijzonders; een oud kruisbeeld zou hem een opdracht hebben gegeven. De opdracht luidde: 'Ga en herstel mijn huis.' Franciscus vatte die boodschap letterlijk op en begon met de restauratie van het kerkje. En dat werden er meer. Met het geld van zijn vader begon hij met het herstellen van andere vervallen kerkjes en met het verzorgen van de armen. Tegelijkertijd trok Franciscus zich steeds meer terug in zijn eigen wereld. Zijn vader begreep niets van de wereldvreemdheid van zijn zoon, sloot hem op in huis en ontferde hem uiteindelijk. Franciscus gaf daarop in aanwezigheid van zijn stadgenoten al zijn bezittingen (inclusief de kleren die hij droeg) aan zijn vader terug en begon vervolgens een religieuze gemeenschap van jonge mannen die in radicale armoede wilden leven en hun voedsel bij elkaar bedelden. Voor Franciscus was de strikte navolging van Jezus het hoogste streven.

OS EN EZEL

De Italiaanse filosoof en franciscaner theoloog Bonaventura (Giovanni di Fidanza) schreef in 1260 de officiële levensbeschrijving van Franciscus. Hierin lezen we het volgende verhaal over het vieren van het kerstfeest: enkele jaren voor zijn dood wilde Franciscus de kerstviering – verwaarloosd sinds het pauselijke verbod van 1207 – nieuw leven inblazen. Hij wilde de geboorte van het kerstkind zelf ervaren en die ervaring delen met anderen. Uit angst beschuldigd te worden van nieuwlichterij vroeg hij eerst toestemming aan de paus. Daarop werd in de kerstnacht van het jaar 1223 in het bos bij het plaatsje Greccio een kribbe gevuld met stro. Ook voegde Franciscus een os en een ezel aan het tafereel toe, maar niet op grond van het evangelie – daarin spelen beide dieren geen rol. Dat de os en ezel met de kribbe uit het evangelie van Lukas werden verbonden, is terug te voeren op een passage

Een Napolitaanse kerststal uit de achttiende eeuw.

Sint-Franciscus bereidt de kerstkrib in Greccio voor.
Fresco door Giotto di Bondone, 1300, Bovenkerk in Assisi, Italië.

de mis werd gevierd en Franciscus was degene die preekte. In het publiek van Franciscus bevond zich een ridder, ene Johannes van Greccio, die door Bonaventura als 'deugdzaam en alleszins betrouwbaar' wordt betiteld. Deze man verklaarde later dat hij tijdens de kerstviering in de kribbe een kindje zag liggen, dat door Franciscus in zijn armen werd genomen. Het stro van de kribbe werd door de inwoners van Greccio bewaard en schijnt het vee op wonderbaarlijke wijze te hebben genezen van allerlei kwalen. Toch was de kribbe van Franciscus niet de eerste, al eerder werden bij kerstvieringen kribbes op het altaar gezet. Wel werden voor het eerst dieren toegevoegd en was de 'levende kerststal' het middelpunt van de viering. Sindsdien wordt in Italië Kerstmis op deze manier gevierd, uit eerbied voor Franciscus, die in 1228 (twee jaar na zijn dood) heilig werd verklaard.

BAROKKE KERSTSTALLEN

Na het Concilie van Trente (1545-1562) werd het inrichten van kerststallen aangemoedigd door de katholieke kerk, om niet nog meer zieltjes aan het protestantisme te verliezen. Zo groeiden in Napels de weelderige, barokke kerststallen uit tot hele miniatuursteden en wedijverden de rijkste families om de mooiste stal. In Nederland werd het in katholieke gezinnen gebruik de drie koningen in de verste hoek van de kamer te plaatsen, ze gedurende de adventtijd steeds dichterbij de kribbe te brengen – waar pas na 25 december een kindje in lag – en ze op 6 januari daar te laten aankomen. Inmiddels is een Nederlandse kerstmarkt niet meer compleet zonder een greep uit de kinderboerderij. ■

uit Jesaja: 'Ik heb kinderen grootgebracht en opgevoed, maar zij zijn van Mij afvallig geworden. Een rund kent zijn eigenaar en een ezel de krib van zijn meester, maar Israël heeft geen begrip, mijn volk geen inzicht (Jesaja 1:2-3).'

In de derde eeuw werd de krib in deze passage uitgelegd als 'de kribbe van het kerstkind', waarin dan in elk geval de os en de ezel hun heer aantreffen. Sindsdien komen deze figuren voor op afbeeldingen van het kerstverhaal.

De kribbe van Franciscus werd opgemerkt en mensen stroomden toe met fakkels en gezang; ook

In Napels is het maken van kerststallen een serieuze zaak. Ambachtslieden (presepaio) geven het vak door van vader op zoon. De winkels zitten bij elkaar in de Via San Gregoria Armeno in Napels.

